

Та у більшості дітей з ЗНМ у дошкільному віці самооцінка неадекватна відзначають вчені-корекціоністи [5, 6, 9, 10, 11]. Діти надто емоційно переживають наявність мовленнєвого порушення, тому або занижують свої здібності та образ свого «Я», або ж перевищують, тоді така самооцінка спрацьовує як захисний механізм для особистості.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, психічний розвиток особистості дошкільника з ЗНМ характеризується порушеннями в емоційно-вольовій сфері, що проявляються у підвищеній емоційній збудливості, виснаженості нервової системи; повільним розвитком пізнавальних процесів; здатністю до розвитку патологічних якостей особистості; важкістю застосувань комунікативних вмінь з оточуючими людьми. Варто відмітити те, що соціальне оточення дитини дошкільного віку відіграє визначальну роль у формуванні її особистості, якостей характеру, ціннісних орієнтацій. Саме найближче оточення, а це в першу чергу батьки, вихователі та однолітки, впливають на формування у неї уявлення про власну особистість, її самооцінку. Ми розуміємо, що спеціалісти дошкільних установ, зокрема психологи, логопеди, вихователі приймають активну участь у становленні розвиненої та активної особистості дошкільника з ЗНМ, тому в подальшому ставимо завдання на практиці дослідити самооцінку даної категорії дітей та розробити психокорекційну програму з подолання її неадекватного виду: заниженої та надто завищеної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб: Питер, 2008. – 400 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Волкова Л. С. Возрастная психология / Л. С. Волкова. – Москва: ВЛАДОС, 2008. – 287 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6-ти т. Т. 5 Основы дефектологии / Под ред. Т. А. Власовой. – М.: Педагогика, 1983. – 386 с.
4. Гончаровська Г. Ф. Соціально-психологічні чинники становлення самооцінки дитини дошкільного віку / Г. Ф. Гончаровська // Проблеми сучасної психології. – 2010. – №8. – С. 200 – 208.

5. Детская логопсихология: учебное пособие для вузов / О. А. Денисова, В. Н. Понижарова, Т. В. Захарова; под ред. В. И. Селиверстова. – М.: ВЛАДОС, 2008. – 175 с.
6. Лауткина С. В. Логопсихология / С. В. Лауткина. – Витебск: УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2007. – 150 с.
7. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
8. Самохвалова А. Г. Коммуникативные трудности ребенка: проблемы, диагностика, коррекция: учебно-методическое пособие / А. Г. Самохвалова. – СПб, Речь, 2011. – 432 с.
9. Трофименко Л. И. Коррекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ / Л. И. Трофименко, Є. Ф. Соботович. – Київ: Актуальна освіта, 2007. – 120 с.
10. Трошин О. В. Логопсихология / О. В. Трошин, Е. В. Жулина. – Москва: Сфера, 2005. – 256 с.
11. Шпилова Е. В. Основы логопсихологии: учеб. пособие для студентов пед. вузов / Е. В. Шпилова. – Ростов/нД: Феникс, 2007. – 224 с.

УДК 159.922.76-053.4:159.942

Т. Г. Харченко

кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Т. П. Чуйкова

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

В статті розглядаються теоретичні аспекти становлення та розвитку емоційної сфери у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

В статье рассматриваются теоретические аспекты становления и развития эмоциональной сферы у детей дошкольного возраста с тяжелыми нарушениями речи.

The article deals with the theoretical aspects of formation and development of the emotional sphere in pre-school children with

severe speech disorders.

Ключові слова: *емоції, емоційна сфера, діти дошкільного віку, тяжкі порушення мовлення.*

Ключевые слова: *эмоции, эмоциональная сфера, дети дошкольного возраста, тяжелые нарушения речи.*

Keywords: *emotions, emotional sphere, pre-school children, severe speech disorders.*

Постановка проблеми. Емоційна сфера людини, як елемент цілісної структури формування особистості, відіграє важливу роль у процесі виховання дитини. Провідне значення для розвитку свідомості у дошкільному віці має мова і мовлення, що виступають у якості засобу комунікації, структурним елементом правильного розвитку дитини.

У сучасному суспільстві, нажалі, простежуються такі важливі та негативні тенденції: перша, це недооцінка, особливо з боку батьків, формування такого елементу структури особистості, як емоційна сфера; наступна тенденція – збільшення кількості дітей, які мають ті чи інші порушення мовлення. Стосовно першої тенденції, то переважна більшість батьків та і деякі педагоги, наголос роблять на інтелектуальному компоненті розвитку дитини, а емоційно-вольовий незаслужено втрачає до себе увагу, що в результаті призводить до викривлення психоемоційного розвитку, формування хибних уявлень про події та явища, які відбуваються навколо дошкільника. Причинами другої тенденції виступають як об'єктивні фактори: техногенні чинники, погіршення стану навколишнього природного середовища; так і суб'єктивні: недостатня увага з боку батьків до порушень мовлення у дитини, їх необізнаність щодо вирішення подібних проблем. А це, в свою чергу, призводить до того, що дошкільники з порушеннями мовлення починають значно відставати по всім параметрам від своїх однолітків з нормативним розвитком мовлення.

В цьому контексті постає проблема перед педагогічною і психологічною наукою та практикою дослідження особливостей становлення та розвитку емоційної сфери дитини дошкільного віку з наявними у неї порушеннями мовлення,

особливо, тяжкими порушеннями мовлення, адже вони в найбільшому ступені ускладнюють процес психосоціального розвитку та виховання особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В історії психолого-педагогічної корекційної науки до вивчення даної проблеми зверталися Л. Виготський, В. Ковшиков, Р. Левіна, Н. Трауготт, В. Орфінська, Г. Чіркїна.

Негативні тенденції, про які було згадано вище, визначають необхідність знову звертатися до проблеми формування емоційної сфери у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення: Г. Волкова, Л. Гончарук, Л. Зайцева, В. Селіверстов, Є. Соботович, В. Тарасун, О. Усанова, М. Шеремет. У профільних психолого-педагогічних виданнях з'являються публікації науковців та практиків з даної тематики, періодично проходять науково-практичні конференції, однак проблема не перестає бути актуальною.

Мета статті – Окреслення теоретичних засад становлення та розвитку емоційної сфери дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з видатних вчених, який розробив концептуальний підхід до питання розвитку особистості, зокрема, і до питання формування емоційної сфери, як дитини з нормативним психічним розвитком, так і з дизонтогенетичним, був Л. Виготський [3]. Він розглядав емоції як невід'ємну складову гармонійного розвитку особистості, відзначаючи, що тільки повноцінне формування емоційної сфери дошкільника надає можливість досягнути гармонії для особистості, єдності інтелекту та афекту. Під афектом Лев Семенович розумів емоції та почуття, що в певних випадках стають регуляторами поведінки дитини.

Значущість формування емоційної сфери дошкільника підкреслювала у своїх роботах і Л. Божович, яка також звертала увагу на гармонійність розвитку особистості, нерозривний зв'язок між емоційною та інтелектуальною сферами і вплив розвитку мовлення на особистість в цілому [2]. Продовжуючи ідеї Л. Виготського, О. Запорожець звернув увагу на соціальну природу емоцій

дітей дошкільного віку, підкреслюючи важливість впливу суспільних відносин, в яких задіяна дитина, на формування її емоційної сфери [7]. Основними складовими структури формування особистості, на думку зазначених вчених, виступають інтелектуальна, вольова та емоційна сфери. Різні форми переживання людини: емоції, афекти, настрої, стресові стани і почуття, утворюють емоційну сферу особистості, що є одним з регуляторів поведінки людини та пізнання, вираженням складних стосунків між людьми. У дошкільному віці, як одному з найважливіших етапів розвитку особистості, формування емоційної сфери дитини проходить особливо бурхливо.

Серед дітей дошкільного віку досить часто зустрічаються такі, які мають певні мовні порушення. І для характеристики цих дітей використовуються поняття «загальний недорозвиток мовлення» та «тяжкі порушення мовлення». Чіткого визначення саме тяжких порушень мовлення на сьогодні не існує, але Н. Жукова, О. Мастюкова, Т. Філічева, зазначають, що діти з тяжкими порушеннями мовлення – це особлива категорія осіб з відхиленнями у розвитку, які мають неушкоджений інтелект, у яких збережений слух, але наявні суттєві дефекти мовлення, що впливають на формування психіки [6]. Ці діти володіють обмеженим словниковим запасом, або й зовсім не можуть говорити. Не зважаючи на збережені можливості розумового розвитку, у них присутні вторинні відхилення, що стосуються відставання у психічному розвитку. Для таких дітей характерним є загальний недорозвиток мовлення, що виражається у обмеженості мислення, труднощах усного і письмового мовлення, складності у процесі мовленнєвих узагальнень, труднощах при читанні. Серед найбільш поширених дефектів, які відносять до тяжких порушень мовлення, зазначені вчені, виділяють алалію (сенсорну та моторну), афазію, дизартрію різних типів, заїкання. Тож, будь яке тяжке порушення мовлення обумовлює загальний недорозвиток мовлення, але не кожний випадок загального недорозвитку мовлення свідчить про наявність тяжких порушень мовлення.

Діти з тяжкими порушеннями мовлення, відзначають Л. Волкова, Р. Лалаєва, С. Шаховська, мають певні вади у емоційній сфері [9, 10]. Ці вади характеризуються наявністю наступних негативних явищ: низької самооцінки, бідності прояву емоцій, безініціативності, недостатньому рівні комунікативності, небажанні проявляти особисті якості. Вчені вказуючи, що переважна більшість дітей з тяжкими порушеннями мовлення мають ці негативні явища, наголошують на тому, що систематична психолого-педагогічна корекційна робота нівелює їх за один – три роки.

Теоретичні розробки В. Астапова, Ю. Гаркуші, О. Дмитрієвої, Р. Лалаєвої, С. Шаховської щодо формування емоційної сфери дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, зазначає Т. Волковська, почали з'являтися наприкінці XX – початку XXI століття [4]. Вони стали можливими після ґрунтовної розробки психолого-педагогічних питань формування особистості, розвитку емоційної сфери, впливу соціуму на процес емоційно-вольового становлення людини з нормативним мовленнєвим розвитком. Вчена відзначає, у 90-х роках XX століття з'являється логопсихологія, як окрема галузь спеціальних психологічних знань, що досліджує психологічні особливості осіб з порушеннями мовлення. Так, О. Мастюкова та С. Ляпідевський проводили дослідження у цій галузі ще раніше, вивчаючи питання зв'язку між психічними процесами у дітей та таким мовним порушенням як алалія. Однак, саме наприкінці століття, такі вчені як Г. Гуменна, Т. Овчиннікова, Л. Кузнєцова, В. Калягін проявили активний дослідницький інтерес до даної проблематики.

Сьогодні, О. Денисова, Т. Захарова, В. Понікарова, В. Селіверстов, досліджуючи особливості психічного розвитку і, зокрема, емоційної сфери у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення, використовують особистісно-орієнтований підхід, тобто враховують індивідуальні характеристики та умови, в яких розвивається дитина, щоб ефективніше проводити корекцію наявних відхилень [5]. Результатами досліджень є технології з практичної корекційної роботи: психодіагностики, психокорекції,

психоконсультації, психотерапії.

Значний доробок у розвиток логопсихології в цілому та у розробку питань, пов'язаних зі становленням емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, внесли науковці факультету корекційної педагогіки та психології Київського національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова на чолі з відомим корекціоністом академіком В. Синьовим. Такі вчені, як М. Шеремет, С. Конопляста, І. Мартиненко, О. Пилипенко, В. Тарасун у своїх наукових розробках неодноразово торкалися питання психокорекційної діяльності у дошкільнят з тяжкими порушеннями мовлення [8, 11, 12].

Продовжуючи розробки, щодо впливу соціуму на емоційну сферу дитини, започатковані ще О. Запорожцем, М. Шеремет, С. Конопляста, В. Тарасун досліджують у своїх роботах ці ж питання, але відносно дітей з вадами мовлення [8, 11]. Триває процес теоретико-методологічної розробки психолого-педагогічних корекційних заходів при становленні емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з конкретними розладами мовлення, що значно полегшує роботу практиків логопедів, спеціальних психологів, дефектологів. Зокрема, С. Конопляста багато уваги приділяє у своїх дослідженнях корекції розвитку дітей з таким тяжким порушенням як ринолалія.

Разом з тим, як вказує Н. Анастасова, проблема соціально-емоційного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення, специфіка включення їхніх емоцій в контекст організації цілісної соціально-емоційної поведінки з урахуванням як вербальних, так і невербальних її проявів, причин утворення розладів емоційної сфери і шляхи їх запобігання ще не знайшли на сьогодні своєї достатньої теоретико-методичної розробки [1]. Українськими та зарубіжними науковцями в сфері спеціальної освіти активно досліджується соціально-емоційний розвиток дітей з тяжкими порушеннями мовлення, розробляються і покращуються шляхи допомоги даній категорії осіб.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, сьогодні вбачається

необхідність як у теоретичних розробках в питанні формування емоційної сфери дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, так і у напрацюванні дієвих практичних механізмів, інструментів подолання педагогічних, психологічних, логопедичних проблем, що виникають у вихованні, навчанні та супроводі цих дітей. Спеціальні психологи, корекційні педагоги та логопеди координують свої зусилля за для підвищення ефективності подолання негативних наслідків наявності тяжких порушень мовлення у дошкільнят в процесі їх психосоціального розвитку. В подальшому ми ставимо завдання на практиці дослідити особливості емоційної сфери дітей даної категорії та розробити психокорекційну програму з подолання її порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анастасова Н. М. Теоретичне обґрунтування соціально-емоційного розвитку дітей з тяжкими порушеннями артикуляційного апарату / Н. М. Анастасова // Науково-методичний журнал «Логопедія». – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – №5. – С 3 – 10.
2. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Избр. психол. тр. / Под. ред. Д. И. Фельдштейна; Рос. акад. образования, Моск. психол.-соц. ин-т. – 3-е изд. – Москва: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2001 – 349 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 2. Проблемы общей психологии / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – 504 с.
4. Волковская Т. Н. Психологическая помощь дошкольникам с общим недоразвитием речи. Учеб. Пособие / Т. Н. Волковская, Г. Х. Юсупова; под науч. ред. И. Ю. Левченко. – М.: Книголюб, 2004. – 104 с.
5. Детская логопсихология: учебное пособие для вузов / О. А. Денисова, В. Н. Поникарова, Т. В. Захарова; под ред. В. И. Селиверстова. – М.: ВЛАДОС, 2008. – 175 с.
6. Жукова Н. С. Логопедия: Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: Кн. для логопедов / Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. П. – Екатеринбург, АРД ЛТД, 1998 – 320 с.
7. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2-х т. Том 1. Психическое развитие ребенка / Под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М.: Педагогика, 1986 – 323 с.

8. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: Навчальний посібник / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак; за ред. М. К. Шеремет – К. : Знання, 2010. – 293 с.
9. Лалаева Р. И. Логопатофизиология: учеб. пособие для студентов / под ред. Р. И. Лалаевой, С. Н. Шаховской. – М. : Гуманит. Издат. центр ВЛАДОС, 2011. – 285 с.
10. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / Под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с.
11. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене. / [М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін.]; за ред. М. К. Шеремет. – К. : Слово, 2014. – 672 с.
12. Пилипенко О. М. Особливості емоційного інтелекту молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 7, у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2016. – Т.1. – С 316 – 327.